

Mieczysława Zdanowicz

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: zdanowicz@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2028-7152

DOI: 10.15290/mhi.2019.18.01.10

Obywatelstwo w kontekście zmian terytorialnych przyjętych w traktacie wersalskim

ABSTRAKT

Celem artykułu jest ukazanie jak w kontekście zmian terytorialnych przyjętych w traktacie wersalskim uregulowana została kwestia obywatelstwa jednostek zamieszkujących regulowane obszary. Ponadto w opracowaniu zdefiniowano pojęcie obywatelstwa oraz przedstawiono, jakie są możliwości zmian obywatelstwa w przypadku zmian terytorialnych państw. Traktat wersalski należy do tej kategorii traktatów pokojowych, która w sposób szczegółowy reguluje sprawy związane z likwidacją wojny. Wśród wielu zagadnień rozstrzyga również kwestie obywatelstwa.

ABSTRACT

Citizenship in the context of territorial changes adopted in the Versailles Treaty

This article aims to show how, in the context of the territorial changes adopted in the Versailles Treaty, the issue of the citizenship of individuals residing in these areas was regulated. Moreover, this essay defines the concept of citizenship and presents the possibilities of changing citizenships in the event of territorial changes. The Versailles Treaty is in the category of peace treaties which regulate in detail matters related to the liquidation of war. Among many issues, it also resolves the citizenship issue.

Słowa kluczowe: Traktat wersalski, obywatelstwo, sukcesja, prawo opcji, nabycie obywatelstwa *ipso iure*

Key words: Versailles treaty, citizenship, succession, right of option, acquisition of *ipso iure* citizenship

1. W Sali Lustrzanej Pałacu Wersalskiego 28 czerwca 1919 r., po wielu miesiącach negocjacji, podpisany został traktat pokojowy z Niemcami. Prawo międzynarodowe reguluje kwestie sposobu rozpoczynania wojen (III konwencja haska z 1907 roku), brak jest jednak analogicznej konwencji w odniesieniu do zakończenia wojny i dlatego też wszystkie rodzaje zakończenia wojny są zgodne z prawem międzynarodowym¹. Traktat pokojowy jest najczęstszym sposobem zakończenia stanu wojny i przywrócenia stosunków pokojowych. Traktat wersalski był najważniejszym z układów kończących I wojnę światową. Obok niego zawarte były traktaty z Austrią w Saint-Germain-en-Laye (10 września 1919), Bułgarią w Neuilly-sur-Seine (27 października 1919), Węgrami w Trianon (4 czerwca 1920) i Turcją w Sevres (10 sierpnia 1920).

Traktat wersalski należy do tej kategorii traktatów pokojowych, która w sposób szczegółowy reguluje sprawy związane z likwidacją wojny². Zawierał m.in. postanowienia dotyczące wielu złożonych kwestii terytorialnych, wojskowych, reparacji wojennych, odpowiedzialności przestępców wojennych czy gwarancji wykonania traktatu. Wpłynął w sposób istotny na ukształtowanie się zasady samostanowienia narodów jako zasady prawa międzynarodowego (choć sam jej nie wprowadzał), był też ważnym krokiem w kierunku całkowitego potępienia jakiegokolwiek wojny³. Traktat powoływał Ligę Narodów - organizację, której celem było rozwijanie współpracy między narodami i zapewnianie im pokoju i bezpieczeństwa. „Powstanie Ligi Narodów otworzyło tym samym nowy rozdział w dziejach prawa międzynarodowego publicznego”⁴.

Ze zmianami terytorialnymi państw jest nieodłącznie związany problem statusu prawnego osób zamieszkujących te obszary. Celem artykułu jest zatem ukazanie, jak w kontekście zmian terytorialnych przyjętych w traktacie wersalskich została uregulowana kwestia obywatelstwa jednostek zamieszkujących te obszary. Ponadto, w opracowaniu zdefiniowano pojęcie obywatelstwa oraz przedstawiono, jakie są możliwości zmian obywatelstwa w przypadku zmian terytorialnych państw.

2. Obywatelstwo jest to węzeł prawny między jednostką a państwem, z którego wynikają określone uprawnienia i obowiązki.⁵ Podejście państw do kwestii obywatelstwa przeszło znaczącą ewolucję. Zanim pojawił się termin obywatel-

¹ R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982, s. 126-127.

² Ibidem, s. 128-129.

³ P. Fiedorczyk, A. Lityński, A. Stawarska-Rippel, *Wojny XX wieku i ich skutki dla ustrojów państwowych i prawa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019, t. LXXI, z. 1, s. 66, 68.

⁴ P. Fiedorczyk, A. Lityński, A. Stawarska-Rippel, op. cit., s. 67.

stwa posługiwano się pojęciem poddaństwa, które określało przynależność jednostki do państwa i wynikające z tej przynależności obowiązki jednostki wobec państwa. Jacek Jagielski zwraca uwagę, iż istotne źródło kształtowania się instytucji obywatelstwa lokalizować można w doktrynie i poglądach okresu rewolucji francuskiej. Obywatelstwo przeciwstawione zostało wówczas pojęciu poddaństwa. Pojawiająca się kategoria obywatelstwa podkreślać zaczęła nie tylko obowiązki osoby fizycznej względem państwa, ale przede wszystkim prawa tej osoby w stosunku do państwa⁶.

Przez wiele wieków sprawy związane z obywatelstwem były zaliczane do wyłącznej kompetencji państw. Pierwsza ważna w tym temacie interpretacja dokonana była w Opinii doradczej Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej na skutek sporu pomiędzy Francją i Wielką Brytanią dotyczącego dekretów o obywatelstwie wydanych przez Tunezję i Maroko w 1921 r. Trybunał miał odpowiedzieć na pytanie, czy przedmiotowy spór, jest czy nie jest, z punktu widzenia prawa międzynarodowego, wyłącznie kwestią jurysdykcji wewnętrznej danego państwa. W opinii wydanej 1923 r. Trybunał uznał, iż problem, czy dana sprawa należy do jurysdykcji wewnętrznej danego państwa jest kwestą zasadniczo względną, zależy bowiem od rozwoju stosunków międzynarodowych. Podkreślił jednakże, iż zagadnienie obywatelstwa, w zasadzie, objęte są sferą zastrzeżoną kompetencji wyłącznej państwa⁷.

Laura van Waas podkreśla, iż w tamtym okresie sprawy obywatelstwa zasadniczo nie były regulowane przez standardy międzynarodowe i nie podlegały orzecznictwu sądów międzynarodowych. Zwróciła jednak uwagę, iż Trybunał nie wykluczył w przyszłości możliwości zmian na wskutek rozwoju prawa międzynarodowego⁸.

Zatem początek XX w., to okres, gdzie zasadniczo prawo krajowe określało status jednostki. Istotny wyjątek odnosił się głównie do traktatów pokojowych, które decydowały o losie ludności zamieszkującej terytorium przechodzące pod suwerenną władzę zwierzchnią innego państwa, innych umów zawieranych przy okazji zmian terytorialnych państwa czy też umów mających na celu eliminację podwójnego obywatelstwa.

3. Ze zmianami terytorialnymi państw jest nieodłącznie związany problem sukcesji, czyli zastąpienia jednego państwa przez inne państwo w zakresie odpowiedzialności za międzynarodowe stosunki terytorium. Zatem istota sukcesji sprowadza się do tego, że na określonym terytorium wygasają prawa i obowiązki

5 Szerzej na temat definicji obywatelstwa zobacz: M. Zdanowicz, *Wielokrotne obywatelstwo w prawie międzynarodowym i krajowym*, Warszawa 2001, s. 15-24.

6 J. Jagielski, *Obywatelstwo polskie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1998, s. 10.

7 PCIJ, seria B, nr 4, str. 24.

8 L. van Waas, *Fighting Statelessness and Discriminatory Nationality Laws in Europe*, "European Journal of Migration and Law" 2012, nr 14, s. 243.

poprzednika, a powstają w to miejsce prawa i obowiązki sukcesora. Przedmiotem sukcesji jest przejście zobowiązań traktowych, pozatraktatowych (czyli np. wiarytelności, archiwów) oraz członkostwa w organizacjach międzynarodowych. Przy tej okazji pojawia się też problem utrzymania lub zmiany obywatelstwa przez osoby zamieszkujące określone terytorium.

W doktrynie prawa międzynarodowego wskazuje się, iż w związku ze zmianami terytorialnymi w kontekście obywatelstwa może pojawić się sukcesja uniwersalna lub częściowa⁹. Sukcesja uniwersalna jest rezultatem całkowitej aneksji lub inkorporacji terytorium. Sukcesja częściowa natomiast występuje w przypadku częściowej aneksji lub okupacji, secesji, cesji lub jest następstwem porzucenia¹⁰. Podobne stanowisko przedstawia M. Muszyński, podkreślając iż w doktrynie i praktyce panuje zgoda, że mamy dwa rodzaje sukcesji. Sukcesja uniwersalna (pełna), zachodzi wtedy, kiedy jeden podmiot znika, a w jego miejsce powstaje inny podmiot prawa międzynarodowego. Sukcesja częściowa (zmiany terytorialne) odbywa się, kiedy dotychczasowy podmiot istnieje dalej, ale pojedyncze prawa odnoszące się do jego statusu międzynarodowego ulegają zmianie¹¹.

R. Plender podkreśla, że przy uniwersalnej sukcesji, kiedy państwo poprzednik przestaje istnieć, przestaje też istnieć obywatelstwo tego państwa. Wszystkie osoby, które posiadały obywatelstwo państwa poprzednika tracą je. Autor podkreśla w takim przypadku bezpośredni wpływ prawa międzynarodowego na kwestie obywatelstwa i powszechną akceptację zasady zmiany *ipso facto* obywatelstwa przez osoby zamieszkujące terytorium przechodzące w całości pod władzę zwierzchnią innego państwa¹².

Volker Türk prezentuje pogląd, iż nie ma w prawie międzynarodowym zasady na podstawie której obywatele państwa poprzednika nabywają automatycznie obywatelstwo państwa sukcesora. To państwo sukcesor nadaje swoje obywatelstwo osobom posiadającym dotychczas obywatelstwo państwa poprzednika¹³.

R. Plender zauważa, że przy sukcesji częściowej zauważa, że przy sukcesji częściowej powstaje nie tylko kwestia nabycia nowego obywatelstwa, ale także utraty poprzedniego¹⁴.

⁹ V. Türk, *Summary and Conclusions*, "Austrian Journal of Public and International Law" 1995, nr 49, s. 8 i nast.; R. Plender, *The Rights to a Nationality as Reflected in International Human Rights Law and the Sovereignty of States in Nationality Matters*, "Austrian Journal of Public and International Law" 1995, nr 49, s. 54 i nast.

¹⁰ R. Plender, *op. cit.*, s. 54.

¹¹ M. Muszyński: *Prawnomiędzynarodowa istota i prawnokrajowe skutki sukcesji państw. Wybrane zagadnienia teoretyczne*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, nr 13.1, s. 49-50.

¹² R. Plender, *op. cit.*, s. 54.

¹³ V. Türk, *op. cit.*, s. 8.

¹⁴ R. Plender, *op. cit.*, s. 61.

Władysław Czapliński wyodrębnia dwa kierunki regulacji losu ludności na terytorium podlegającym sukcesji. W pierwszym przypadku obywatelstwo może zostać niezmienione, w drugim zaś ulega zmianie na obywatelstwo sukcesora¹⁵.

Pozostawienie ludności bez zmiany obywatelstwa ma miejsce wyłącznie na podstawie umowy międzynarodowej. Konsekwencją takiego rozwiązania jest zazwyczaj wymiana ludności między zainteresowanymi stronami¹⁶.

W praktyce międzynarodowej, jak wskazuje W. Czapliński, w związku ze zmianami terytorialnymi państw częstsze są przypadki zmiany obywatelstwa. Autor wyróżnia trzy koncepcje takich zmian: automatycznej zmiany obywatelstwa, uzależnienia zmiany od decyzji sukcesora oraz prawa opcji zainteresowanej osoby¹⁷.

Według pierwszej koncepcji osoby zamieszkujące określone terytorium nabywają obywatelstwo państwa sukcesora tracąc jednocześnie obywatelstwo państwa poprzednika. Władysław Czapliński jest zdania, iż zasada automatycznej zmiany obywatelstwa w przypadku sukcesji państw spełnia warunki normy zwyczajowej. Znalazła ona potwierdzenie w praktyce międzynarodowej¹⁸. Miała zastosowania np. w przypadku cesji między Austrią i Włochami w 1866 r., kiedy to osoby zamieszkujące cedowane terytorium automatycznie stały się obywatelami Włoch.

Zgodnie z drugą koncepcją zmiana obywatelstwa związana jest z wydaniem przez sukcesora stosownego aktu prawa krajowego. Na jego podstawie osoby zamieszkujące określone terytorium lub też tylko pewne kategorie osób nabywają obywatelstwo sukcesora.

Trzecia koncepcja – prawo opcji – regulowana jest stosownymi postanowieniami umów zawieranych między poprzednikiem a sukcesorem.

Zbigniew Rotocki określa opcję jako „prawo przyznane na podstawie umowy międzynarodowej w związku ze zmianami terytorialnymi mieszkańców terytorium odstępowanego do dokonania wyboru w określonym terminie między dotychczasowym obywatelstwem a obywatelstwem nowego suwerena”¹⁹. Autor nie wyjaśnia jednak czy chodzi o sytuacje, kiedy osoba nabyła już na podstawie umowy międzynarodowej nowe obywatelstwo, i mając podwójne dokonuje wyboru jednego z nich, czy też mając dotychczasowe obywatelstwo może je

¹⁵ W. Czapliński, *Sukcesja państw w sprawach innych niż traktaty*, „Sprawy Międzynarodowe” 1983, nr 4, s. 86; idem, *Zmiany terytorialne w Europie Środkowej i Wschodniej i ich skutki prawnomiędzynarodowe (1990–1992)*, Warszawa 1998, s. 186.

¹⁶ W. Czapliński, *Sukcesja państw...*, s. 86; idem, *Zmiany terytorialne...*, s. 186.

¹⁷ Idem, *Sukcesja państw...*, s. 86.

¹⁸ Idem, *Międzynarodowe aspekty obywatelstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, R. XLVI, z. 3, s. 103.

¹⁹ Z. Rotocki, *Opcja i plebiscyt a samostanowienie ludności w tradycyjnym prawie międzynarodowym*, „Studia Prawnicze” 1972, z. 34, s. 130.

zachować lub zdecydować o nabyciu obywatelstwa państwa sukcesora, którego jednak w danym momencie jeszcze nie posiada.

Władysław Czapliński w praktyce sukcesji państw w odniesieniu do obywatelstwa wyróżnia dwa typy opcji: na rzecz nabycia nowego obywatelstwa (występuje jednak rzadko i opcja ma wówczas charakter konstytutywny) i na rzecz zachowania obywatelstwa poprzednika (opcja wówczas ma charakter deklarytywny)²⁰.

Na początku XX w. nie było jeszcze przyjętych żadnych uniwersalnych umów międzynarodowych, które regulowałyby kwestie obywatelstwa w przypadku sukcesji państw. Zatem każdorazowo ten problem był rozstrzygany przez same zainteresowane państwa.

5. Traktat wersalski²¹ regulował wśród wielu licznych kwestii także nowy przebieg granic państwowych. W wyniku przyjętych zmian Niemcy poniosły określone straty: Alzacji i Lotaryngii na rzecz Francji oraz Wielkopolski i części Pomorza Gdańskiego na rzecz Polski. Luksemburg wydzielono z obszaru celnego Niemiec. Traktat przewidywał przeprowadzenie plebiscytu na obszarach przygranicznych Eupen, Malmedy i Moresnet oraz na Warmii i Mazurach, Górnym Śląsku i Szlezewiku. Gdańsk miał zostać wolnym miastem pod zarządem Ligi Narodów. Obszar za rzeką Niemen z Kłajpedą został oddany pod zarząd mocarstw. Wszystkie kolonie niemieckie zostały przemianowane na tereny mandatowe. Okręg Saary przez 15 lat miał być pod zarządem Ligi Narodów, ostatecznie o jego przynależności miał również zadecydować plebiscyt. Francja uzyskała uprawnienia w dziedzinie górnictwa węgla jako rekompensatę za zniszczenia wojenne.

Przy cesji terytorium pomiędzy Niemcami a Belgią przyjęto następujące rozwiązanie kwestii obywatelstwa: po pierwsze – z chwilą ostatecznego przeniesienia zwierzchnictwa na tych obszarach, obywatele niemieccy stale przebywający na tych terytoriach stają się z mocy prawa obywatelami belgijskimi z pozbawieniem przynależności niemieckiej. Jednakże ci obywatele niemieccy, którzy osiedlili się na tych obszarach po 1 sierpnia 1914 r. nie będą mogli nabyć obywatelstwa belgijskiego bez zezwolenia rządu belgijskiego (art. 36); po drugie – w ciągu 2 lat po ostatecznym przejęciu zwierzchnictwa nad tym terytorium, obywatele niemieccy mający powyżej 18 lat i stale na tych obszarach przebywający, będą mogli wybrać przynależność niemiecką. Wybór męża skutkuje na żonę, wybór zaś rodziców na ich dzieci poniżej 18 lat. Ci, którzy dokonają wyboru niemieckiego obywatelstwa powinni w ciągu następnych 12 miesięcy przenieść się na stałe do Niemiec (art. 37).

²⁰ W. Czapliński, *Międzynarodowe aspekty...*, s. 106.

²¹ Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku, Dz.U. 1920 nr 35 poz. 200.

Podobne rozwiązania przyjęto w odniesieniu do terytorium Szlezewiku. Jako zasadę przyjęto, iż wszyscy mieszkańcy terytorium wracającego do Danii nabywają z mocy prawa obywatelstwo duńskie (tracąc jednocześnie niemieckie). Jednakże osoby, które zamieszkały na tym terytorium po 1 października 1918 r. będą mogły nabyć obywatelstwo duńskie jedynie po uzyskaniu zgody rządu duńskiego (art. 112). Ciekawe rozwiązanie przyjęto w odniesieniu do prawa opcji. Traktat wprowadza bowiem możliwość wyboru duńskiego obywatelstwa (dla osób urodzonych na terytorium wracającym do Danii, a niemającym tam stałego zamieszkania, posiadającym obywatelstwo niemieckie) oraz wyboru niemieckiego obywatelstwa (dla osób stale zamieszkujących terytoria wracające do Danii). Wybór obywatelstwa skutkuje przeniesieniem miejsca stałego zamieszkania do odpowiedniego państwa (art. 113).

Aneks do działu V zatytułowanego „Alzacja i Lotaryngia” regulował kwestie obywatelstwa odnoszące się do tego obszaru. Zasadniczo przyjmował, iż od 11 listopada 1918 r. z mocy prawa obywatelstwo francuskie odzyskują: 1) osoby, które utraciły obywatelstwo francuskie przez zastosowanie traktatu francusko-niemieckiego z 10 maja 1871 r. i nie uzyskały do tego czasu innego obywatelstwa aniżeli niemieckie; 2) potomkowie w/w osób, z wyjątkiem tych, którzy mają wśród przodków linii męskiej Niemca osiedlonego w Alzacji i Lotaryngii po 15 lipca 1870 r.; 3) osoby urodzone na tym obszarze z nieznanymi rodziców lub nieznanego obywatelstwa (art. 1 aneksu). Traktat przewidywał też możliwość uzyskania obywatelstwa francuskiego, po upływie roku od wejścia w życie, przez jedną z grup osób wymienionych w art. 2 aneksu.

Chen podkreśla, że rozwiązanie przyjęte w art. 1 aneksu nie będzie mogło mieć zastosowania do Niemców urodzonych i zamieszkałych na terenie Alzacji i Lotaryngii. Będą mogli oni uzyskać obywatelstwo francuskie jedynie w drodze naturalizacji. Autor wskazuje, iż jest odstępstwo od zasady przyjętej w innych postanowieniach traktatu wersalskiego, gdzie niemieccy obywatele uzyskują *ipso facto* obywatelstwo państwa sukcesora²².

Niemcy w traktacie uznają całkowitą niepodległość i powstanie Czechosłowacji (art. 81) oraz przebieg granic (art. 82). Traktat wersalski w stosunku do obywateli niemieckich zamieszkujących terytoria uznane za przynależne Czechosłowacji przewidywał nabycie obywatelstwa Czechosłowacji z mocy prawa (art. 84) z możliwością skorzystania z prawa opcji na rzecz obywatelstwa niemieckiego w okresie 2 lat od wejścia w życie traktatu (art. 85).

Niemcy uznały też całkowitą niepodległość Polski i zrzekły się wszelkich praw do terytoriów położonych w granicach określonych w art. 87 traktatu. Traktat przewidywał, iż obywatele niemieccy stale zamieszkujący na terytoriach uznanych ostatecznie za część Polski stają się z mocy prawa obywatelami polskimi

²² D.S. Chen, *Principles of State Succession as Revealed by the Versailles Treaty*, „China Law Review” 1923, nr 1, s. 183.

(tracąc niemieckie). Jednakże obywatele niemieccy i ich potomkowie, którzy zamieszkiwali te terytoria po 1 stycznia 1908 r. będą mogli nabyć obywatelskie jedynie za zgodą rządu polskiego. Traktat przewidywał ponadto, iż obywatele niemieccy, w wieku powyżej 18 lat i mający miejsce stałego zamieszkania na terytorium uznanych za część Polski, będą mieli prawo opcji na rzecz niemieckiego obywatelstwa. Ale też Polacy, obywatele niemieccy, mający ukończone 18 lat i miejsce stałego zamieszkania w Niemczech, będą mieli prawo wyboru na rzecz obywatelstwa polskiego. Prawo to przysługiwało również Polakom, obywatelom niemieckim, zamieszkującym w innych państwach. Wybór męża skutkuje także na żonę, a wybór rodziców na dzieci poniżej 18 lat i związany jest z koniecznością przeniesienia miejsca zamieszkania do odpowiedniego państwa (art. 91).

Traktat wersalski do regulacji kwestii obywatelstwa w związku ze zmianami granic państw przyjmuje dwie zasady: nabycie obywatelstwa *ipso iure* oraz prawo opcji. Przy czym, nabycie obywatelstwa *ipso iure* jest związane z automatyczną utratą poprzedniego. Rozwiązanie takie ma na celu eliminację przypadków podwójnego/wielokrotnego obywatelstwa. Tendencja eliminacji podwójnego obywatelstwa zapoczątkowana została przez Stany Zjednoczone i stosowana była w prawie międzynarodowym już od drugiej połowy XIX w. Znana była pod nazwą umów Brancrofta, które przewidywały, iż obywatele jednej ze stron, nabywając obywatelstwo drugiej strony i zamieszkując tam przez kilka lat, powinni być uznawani i traktowani przez państwo pierwszego obywatelstwa, tak jakby posiadali wyłącznie obywatelstwo drugiego państwa²³.

Opcja jako sposób wyboru obywatelstwa podkreśla podmiotowy charakter jednostki i pojawia się w prawie międzynarodowym wraz z odejściem koncepcji traktowania jednostki jako poddanego określonego państwa.

Jak podkreśla Z. Cybichowski, prawo opcji jest instytucją prawa umownego, nie zaś zwyczajowego²⁴. Również według W. Czaplińskiego opcja musi zawsze wynikać z postanowień umowy międzynarodowej zawieranej pomiędzy poprzednikiem a sukcesorem, w wyjątkowych przypadkach – wyroku trybunału międzynarodowego²⁵.

Ruth Donner wskazuje, iż nieograniczone prawo państwa sukcesora w zakresie obywatelstwa może prowadzić do konfliktu z państwem poprzednikiem lub innym państwem sukcesorem. Automatyczna zbiorowa naturalizacja jest ponadto niezgodna, zdaniem autora, z demokratycznym spojrzeniem na międzynarodowy porządek. Donner przywoływała pogląd przypisany Talleyrandowi na kongresie wiedeńskim w 1815 r., który uznawał, że ludzie

²³ M. Zdanowicz, op. cit. s. 76; R. Donner, *The Regulation of Nationality in International Law*, "Commentationes Scientiarum Socialium" 1983, nr 21, s. 53-54; Z. Cybichowski, *Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne*, Warszawa 1932, s. 163-164.

²⁴ Z. Cybichowski, op. cit., s. 213.

²⁵ W. Czapliński, *Międzynarodowe aspekty...*, s. 106.

nie powinni być traktowani jak „bydło należące do majątku”, i przenoszeni wraz z ziemią, na której sami i ich przodkowie żyli od wieków, z jednego państwa do drugiego bez pytania o ich opinię²⁶.

Traktat wersalski wprowadzał jako zasadę nabycie obywatelstwa państwa sukcesora z mocy prawa. Dopuszczał jednak możliwość wyboru obywatelstwa. Jak podkreśla C.L. Gettys, podczas gdy opcja przewidziana w traktacie wersalskim nie była bezprecedensowa, jak utrzymują niektórzy autorzy (np. Fauchille, Audinet), była wyjątkowa przed traktatami pokojowymi 1919–1920²⁷.

Przyjęcie prawa opcji na tak szeroką skalę na początku XX w. należy uznać jako odważne i śmiałe rozwiązanie. Nie była to jeszcze bowiem zbyt częsta praktyka w tamtym czasie. Miało to też swoje konsekwencje praktyczne.

Dorota Malec wskazuje, iż stosowanie art. 91 traktatu wersalskiego napotykało w praktyce na wiele problemów. Jeden z częściej rozważanych przez Najwyższy Trybunał Administracyjny był związany z prawem opcji obywatelstwa. Trybunał wskazywał, iż opcja obywatelstwa na rzecz Niemiec pociągała za sobą utratę obywatelstwa polskiego, a jego ponowne nabycie możliwe było na ogólnych zasadach określonych przepisami prawa. Ponadto, ważność oświadczenia woli w przedmiocie złożenia opcji winna być oceniana według ogólnych zasad prawnych, a dokonanej poprawnie zgodnie z art. 91 traktatu wersalskiego opcji nie można cofnąć²⁸.

Generalnie jednak przyjęte w traktacie wersalskim rozwiązania kwestii obywatelstwa w kontekście zmian terytorialnych państw należy ocenić pozytywnie.

Traktat wersalski wśród wielu licznych spraw regulował również kwestię nowego przebiegu granic pomiędzy państwami. Chodziło głównie o część terytorium Belgii, Alzację i Lotaryngię, Szlezwik oraz terytorium powstałej niepodległej Czechosłowacji i Polski. Dla uregulowania statusu prawnego osób zamieszkujących te terytoria traktat przewidywał zasadniczo dwa rozwiązania: zmianę obywatelstwa *ipso iure* oraz prawo opcji. Przy czym, w odniesieniu do Alzacji i Lotaryngii niemieccy obywatele nie uzyskują *ipso facto* obywatelstwa francuskiego, będą mogli je nabyć wyłącznie w drodze naturalizacji. Po raz pierwszy Polacy mogli skorzystać z prawa opcji. Zakres podmiotowy prawa wyboru polskiego obywatelstwa określony został szeroko. Przysługiwało ono bowiem nie tylko Polakom, obywatelom niemieckim, mającym ukończone 18 lat i miejsce stałego zamieszkania w Niemczech, ale też Polakom, obywatelom niemieckim, zamieszkującym w innych państwach. Szczególnie dla Polaków były to bardzo ważne postanowienia, ponieważ w okolicznościach powrotu do

²⁶ R. Donner, op. cit. s. 186.

²⁷ C.L. Gettys, *The Effect of Changes of Sovereignty on Nationality*, „The American Journal of International Law” 1927, nr 21, s. 272.

²⁸ D. Malec, *Obywatelstwo państwa polskiego w świetle orzecznictwa Najwyższego Trybunału Administracyjnego 1922–1939*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 2, s. 84-85.

niepodległości państwowej dawały również jednostce prawo do decydowania o swoim losie. Przyjęta w traktacie zasada nabycia obywatelstwa *ipso iure* przy automatycznej utracie poprzedniego, miała eliminować powstawania podwójnego obywatelstwa. Opcja zaś, jako sposób wyboru obywatelstwa, podkreślała podmiotowy charakter jednostki i była na początku XX w. postępowym rozwiązaniem.

Bibliografia

- Bierzanek R., *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982.
- Chen D.S., *Principles of State Succession as Revealed by the Versailles Treaty*, "China Law Review" 1923, nr 1.
- Czapliński W., *Międzynarodowe aspekty obywatelstwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1984, R. XLVI, z. 3.
- Czapliński W., *Sukcesja państw w sprawach innych niż traktaty*, „Sprawy Międzynarodowe” 1983, nr 4.
- Czapliński W., *Zmiany terytorialne w Europie Środkowej i Wschodniej i ich skutki prawnomiędzynarodowe (1990–1992)*, Warszawa 1998.
- Cywichowski Z., *Prawo międzynarodowe publiczne I prywatne*, Warszawa 1932.
- Donner R., *The Regulation of Nationality in International Law*, "Commentationes Scientiarum Socialium" 1983, nr 21.
- Fiedorczyk P., Lityński A., Stawarska-Rippel A., *Wojny XX wieku i ich skutki dla ustrojów państwowych i prawa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019, t. LXXI, z. 1.
- Gettys C.L., *The Effect of Changes of Sovereignty on Nationality*, "The American Journal of International Law" 1927, nr 21.
- Jagielski J., *Obywatelstwo polskie. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1998.
- Malec D., *Obywatelstwo państwa polskiego w świetle orzecznictwa Najwyższego Trybunału Administracyjnego 1922–1939*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 2.
- Muszyński M., *Prawnomiędzynarodowa istota I prawnokrajowe skutki sukcesji państw. Wybrane zagadnienia teoretyczne*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, nr 13.1.
- Plender R., *The Rights to a Nationality as Reflected in International Human Rights Law and the Sovereignty of States in Nationality Matters*, "Austrian Journal of Public and International Law" 1995, nr 49.
- Rotocki Z., *Opcja i plebiscyt a samostanowienie ludności w tradycyjnym prawie międzynarodowym*, „Studia Prawnicze” 1972, z. 34.
- Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku, Dz.U. 1920 nr 35 poz. 200.
- Türk V., *Summary and Conclusions*, "Austrian Journal of Public and International Law" 1995, nr 49.

van Waas L., *Fighting Statelessness and Discriminatory Nationality Laws in Europe*, "European Journal of Migration and Law" 14 (2012).

Zdanowicz M., *Wielokrotne obywatelstwo w prawie międzynarodowym i krajowym*, Warszawa 2001.

STRESZCZENIE

Obywatelstwo jest to węzeł prawny między jednostką a państwem, z którego wynikają określone uprawnienia i obowiązki. Ze zmianami terytorialnymi państw związany jest nieodłącznie problem sukcesji, czyli zastąpienia jednego państwa przez inne państwo w zakresie odpowiedzialności za międzynarodowe stosunki terytorium. Przedmiotem sukcesji jest przejęcie zobowiązań traktowych, pozatraktatowych (czyli np. wierzytelności, archiwów) oraz członkostwa w organizacjach międzynarodowych. Przy tej okazji pojawia się też problem utrzymania lub zmiany obywatelstwa przez osoby zamieszkujące określone terytorium. Traktat wersalski regulował wśród wielu licznych kwestii także nowy przebieg granic państwowych. Do regulacji kwestii obywatelstwa w związku ze zmianami granic państw traktat przyjmował dwie zasady: nabycie obywatelstwa *ipso iure* oraz prawo opcji. Opcja jako sposób wyboru obywatelstwa podkreśla podmiotowy charakter jednostki. Polacy dostali zatem szansę samodzielnego decydowania o swoim statusie.

SUMMARY

Citizenship in the context of territorial changes adopted in the Versailles Treaty

Citizenship is the legal node between the state and the individual, which results in specific rights and obligations. The territorial changes of states are inherently connected with the issue of succession, i.e. the replacement of one state by another in terms of responsibility for international relations of the territory. The subject of succession is the assumption of treaty and non-treaty obligations (e.g. claims, archives), and membership in international organisations. There is also the problem of maintaining or changing citizenship by people residing in specific territories. The Versailles treaty, among other issues, regulated new routes of state borders. To regulate matters of citizenship in connection with changes in borders, the treaty assumed two principles: the acquisition of *ipso iure* citizenship, and the right of option. The right of option as a way of choosing citizenship emphasizes the subjective character of an individual. Therefore, Poles got the chance to independently decide on their own status.